

50 års jubilæum: En smeltedigel for retskulturer

Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol i Strasbourg har forandret international lov grundlæggende.

Af MIKAEL RASK MADSEN, Forskningslektor, dr., Københavns Universitet og JONAS CHRISTOFFERSEN, Direktør, dr.jur., Institut for Menneskerettigheder

Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol fejrer 50 års jubilæum. Dermed kan Danmark, som tilsluttede sig domstolen fra dag et, også fejre sit eget jubilæum. Dansk ret og politik har i nu 50 år udviklet sig i et tættere og tættere samspil med domstolen i Strasbourg. Europæisk menneskeret er ikke alene blevet en del af dansk ret - dansk politik er også blevet vævet ind i europæisk politik på området.

Men der er dog ingenlunde tale om en ren top-down effekt af europæisk integration. Der er snarere tale om udviklingen af en fælles europæisk ret, hvor Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol i høj grad har udviklet sig som en smeltedigel for retskulturer. Hvis man ønsker at forstå den europæiske retsstat i begyndelsen af det 21. århundrede, kommer man ikke uden om at forstå Domstolen i Strasbourg - og vice versa.

Til en antologi, der udkommer i denne uge, har vi bedt en række danske jurister - forskere og praktikere - om at skrive om både nye og gamle brudflader i dansk rets og politiks samspil med Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol. Alene bredden af de bidrag, vi har modtaget, understreger, at europæiske menneskerettigheder virker ind på mange dele af samfundslivet. Man kan fejre Domstolens jubilæum ved at understrege de to første stavelser som et rungende »jubi«. Men som bogen også vidner om, er der stadig mange, der foretrækker at råbe vagt i gevær.

Der er gennem årene blevet sagt og skrevet meget om Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol og dens praksis. Mens det ikke har skortet på kritiske analyser af Domstolen, så har det ofte knebet med at forstå dens virkelighed. For egentlig at begribe Domstolen, må man tage udgangspunkt i det felt, som Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol opererer i, nemlig en historisk ekspanderende geografisk zone af medlemsstater med en lang række forskellige retstraditioner.

Fra en snæver kreds af vesteuropæiske lande har systemet udviklet sig til at favne hele Østeuropa samt Rusland. Der har altid været juridiske og politiske dynamikker og begrænsninger omkring Domstolen - historisk såvel som i dag. Men det er væsentligt at have for øje, at udviklingen i europæisk menneskeret, også når det gælder Danmark, angår hele dette territorium bestående af i øjeblikket 47 medlemsstater og godt 800 millioner europæere. Det vil med andre ord sige, at Danmark påvirkes indirekte af sager, der er afstedkommet i andre og til tider fjerne medlemsstater, som ved Domstolens mellemkomst bliver en del af den fælles europæiske retspraksis.

Til at begynde med var det først og fremmest de store sen-imperiale staters lidt henholdende opbakning, som var den bestemmende drivkraft i institutionens udvikling. I dag er det en eskalerende sagsmængde, som hæmmer Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol. Endelig bremser Rusland reelt egenhændigt for en nødvendig reform, der kan sikre Domstolen fortsat funktionsduelighed og legitimitet.

Andre vil pege på Den Europæiske Menneskerettighedsdomstols demokratiske underskud som dens egentlige begrænsning. Kritikere, også danske, ynder at sætte spørgsmålstegn ved Den Europæiske Menneskerettighedsdomstols virke ved at tage udgangspunkt i magtfordelingen mellem nationale domstole og parlamenter. Denne debat raser med mellemrum i forskellige medlemsstater, men der danses i høj grad på stedet. Domstolen er netop en international domstol og ikke en national,

hvorfor dens mandat i sagens natur er et ganske andet. Den lever ikke dermed afsondret fra det politiske, men dens checks-and-balances foregår anderledes end i national sammenhæng.

Nye opgaver er også kommet til med tiden og har givet anledning til nye udfordringer for dansk ret og politik. Det gælder for eksempel afgrænsningen af forholdet til EU, hvor EF-domstolen selv spiller en betydelig rolle i udviklingen af et menneskerettighedskatalog. Men når Danmark går i krig, følger menneskerettighederne så med? Domstolen i Strasbourg er i tvivl - men den hælder vist mod et nej.

Imens dukker gamle spørgsmål op igen og igen. For eksempel spiller Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol en vis rolle for udlændingeretten og socialretten, hvilket karambolerer med en udtalt dansk tradition for ikke at anskue sociale rettigheder som egentlige rettigheder. Forholdet mellem ytringsfrihed og minoritetsbeskyttelse er en gammel travert, der har fået ny næring med Jyllands-Postens Muhammedtegninger. Vidneafhøring af børn i sager om seksuelle overgreb og handikappedes rettigheder kunne også nævnes som eksempler på den enorme bredde af sociale forhold, menneskeretten skal favne for at bevare sin relevans.

Menneskerettighederne er reelt blevet en integreret del af europæisk samfunds- og retsliv, men det var så langt fra oplagt, at det skulle gå sådan. Europa i det 20. århundrede er ofte blevet fremstillet som »det mørke kontinent« - et arnested for nogle af århundredets mest dødelige regimer og ideologier. Det var og er derfor ikke selvindlysende, at Europa skulle blive hjemsted for den væsentligste internationale beskyttelse af menneskerettigheder. Men Europa og menneskerettighederne er i dag så nøje sammenkædede såvel idémæssigt som juridisk, at Europa for mange er blevet synonymt med menneskerettighederne. Respekt for menneskerettighederne indgår som et adgangskriterium til Europarådet og EU, og EUs relationer med omverdenen er i høj grad bestemt af menneskerettigheder. At det gik den vej skyldes først og fremmest Domstolen i Strasbourg - og de europæiske regeringers vedvarende opbakning til Domstolen.

Noget andet og måske mere væsentligt er også på spil: Den europæiske retlige integration på menneskerettighedsområdet fremstår i dag - ved siden af EU-retten - som det vel nok mest vidtgående eksempel på, hvad man i starten af det 20. århundrede kaldte regional international ret. En britisk jurist har for nylig beskrevet fremkomsten af Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol som »et af de mest bemærkelsesværdige fænomener i den internationale lovs historie, måske i al retshistorie nogensinde.«

Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol har i høj grad udviklet sig som en retskulturel smeltedigel, hvor en række retstraditioner spiller sammen og til tider også støder sammen. De europæiske menneskerettigheder er hverken rent internationale eller rent nationale - de er netop fælles for Europa. Det er derfor efter vores opfattelse efterhånden mere præcist at tale om fælles europæisk ret.

Domstolen i Strasbourg har utvivlsomt været katalysator for denne udvikling, som reelt har nydt bred opbakning politisk. I 50 års samspil med national ret og politik har Domstolen i Strasbourg bidraget til udviklingen af en fælles europæisk menneskeretsorden, som hverken tilhører den internationale ret eller den nationale ret. Menneskerettighederne er en del af vores fælles europæiske arv - retligt såvel som politisk. Det er derfor et europæisk jubilæum, vi fejrer i år.

Jonas Christoffersen og Mikael Rask Madsen (red.): *Menneskerettighedsdomstolen - 50 års samspil med dansk ret og politik*. Thomson Reuters, 2009.